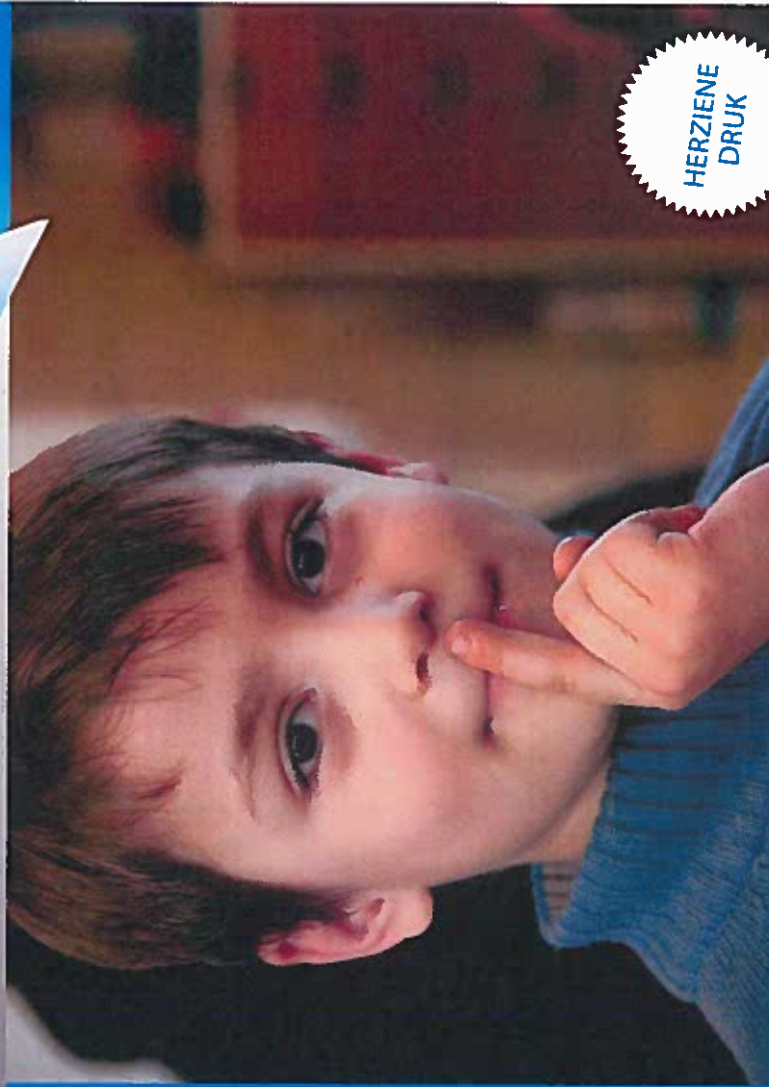

HERZIENE
DRUK

Passend Onderwijs

voor dove en slechthorende
leerlingen en voor leerlingen met
een taalontwikkelingsstoornis

februari 2015

Inleiding

Deze brochure geeft een beschrijving van de kennis en expertise die de landelijke instellingen voor auditief en/of communicatief beperkte leerlingen bieden aan leerlingen die doof of slechthorend zijn of een taalontwikkelingsstoornis hebben. Er zijn vier instellingen verdeeld over het land: de Koninklijke Auris Groep, Koninklijke Kentalis, Viertaal en Vitus Zuid.

De brochure is bedoeld voor leerkrachten in het reguliere basis en voortgezet onderwijs en in het mbo. Verder is deze brochure ook voor ouders, verwijzers en andere geïnteresseerden die meer willen weten over de deskundigheid die de instellingen bieden op het gebied van onderwijs en/of begeleiding aan de doelgroep.

Na een korte beschrijving van de doelgroep gaat de brochure verder over passend onderwijs. Er volgt een toelichting van de procedure om te bepalen of de leerling in aanmerking komt voor ondersteuning door één van de instellingen. Uitgebreide informatie over deze procedure staat ook in de brochure Van Vraag naar Ondersteuning. Deze is te downloaden op de website van Siméa.

Als laatste gaat deze brochure in op de specifieke ondersteuning die de instellingen kunnen bieden. Het gaat hierbij om onderwijs in de speciale school of begeleiding in het regulier onderwijs.

De doelgroep

De doelgroep bestaat uit leerlingen die doof of slechthorend zijn of een taalontwikkelingsstoornis hebben. Sommige van deze leerlingen hebben een meervoudige beperking. Zij hebben bijvoorbeeld ook een verstandelijke en/of motorische beperking, een vorm van autisme of andere ernstige psychische problemen.

Passend Onderwijs

Leerlingen met een auditieve of communicatieve beperking volgen passend onderwijs in een reguliere school of in het speciaal onderwijs. Leerlingen die voldoen aan de indicatiecriteria en een specifieke onderwijsbehoefte hebben, krijgen hiervoor een onderwijsarrangement toegewezen. De indicatiecriteria zijn te vinden op de website van Siméa.

Er zijn drie typen onderwijsarrangementen: intensief, medium en licht. Het type onderwijsarrangement zegt iets over de mate van ondersteuning die de leerling nodig heeft en over de plek waar het beste onderwijs gevolgd kan worden. Een intensief onderwijsarrangement vindt plaats in het speciaal onderwijs. Een medium of licht onderwijsarrangement vindt plaats in het regulier onderwijs.

De leerlingen met doofblindheid vormen een kleine, specifieke groep. Deze leerlingen hebben een beperking in horen en zien. Daarnaast hebben veel van deze leerlingen ook nog verstandelijke, medische of motorische beperkingen en/of een vorm van autisme.

De ouders, de leerling, de reguliere school en/of de verwijzers worden door de trajectbegeleider van de instelling nauw betrokken bij het traject om de onderwijsbehoefte van de leerling en de ondersteuningsvraag in kaart te brengen. Het trajectresultaat in een advies aan de Commissie van Onderzoek van één van de instellingen. In dit advies staat beschreven of de leerling aan de indicatiecriteria voldoet, wat de onderwijsbehoefte is en wat de ondersteuningsvraag is. De Commissie van Onderzoek beoordeelt dit advies en bepaalt welk type onderwijsarrangement het beste aansluit bij de onderwijsbehoefte van de leerling.

De onderwijsbehoefte

Leerlingen die een onderwijsarrangement krijgen van de Commissie van Onderzoek, hebben meer ondersteuning nodig dan een reguliere school kan bieden. Afhankelijk van het type arrangement vindt deze ondersteuning plaats in de speciale school of in het regulier onderwijs.

De ondersteuning wordt op maat vormgegeven en sluit aan bij de onderwijsbehoefte van de leerling. De begeleiding richt zich primair op de communicatieve en talige ontwikkeling.

Doofheid, slechthorendheid of een taalontwikkelingsstoornis hebben echter ook op andere ontwikkelingsgebieden grote invloed. De beperking kan diep ingrijpen op het totale functioneren en heeft aan-

zienlijke gevolgen voor zowel de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling. Medewerkers die onderwijs of begeleiding verzorgen in een van de drie onderwijsarrangementen hebben een grote deskundigheid op het gebied van de communicatie en taalontwikkeling. En ook op het gebied van de, voor de buitenwereld vaak onzichtbare gevolgen voor het totale functioneren.

In het volgende deel van deze brochure is te lezen hoe deze deskundigheid wordt ingezet om aan de onderwijsbehoefte van dove of slechthorende leerlingen of van leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis tegemoet te komen.

Ondersteuning van de communicatie en taalontwikkeling

Het belang van communicatie en taal

Via communicatie en taal verwerf je kennis, bouw je een sociaal netwerk op, ontwikkel je jezelf, leer je keuzes maken en je talenten ontdekken.

Voor leerlingen die behoren tot onze doelgroep verlopen communicatie en het leren van taal niet vanzelf. Door het gehoorverlies of door de taalontwikkelingsstoornis is de communicatieve ontwikkeling en de taalontwikkeling vertraagd en/of verstoord. De communicatie vraagt extra inspanning. Niet alleen van de leerling zelf, maar ook van de omgeving, van leerkrachten, van ouders, van broertjes en zusjes, van vrienden.

De ondersteuning van de communicatie en taalvaardigheid

Het hangt van de onderwijsbehoefte van de leerling af welke acties ingezet worden gericht op revalidatie, compensatie en adaptatie.

Revalidatie

De **revalidatie** is gericht op een passend aanbod van gesproken taal met daarin veel herhaling en extra training en logopedie. Dove en slechthorende leerlingen krijgen ook hooropvoeding en -training en leren zelfstandig om te gaan met hoorapparatuur.

De individuele taalontwikkeling van de leerling wordt gestimuleerd. Hierbij is de kwaliteit van de interactie tussen de mede-

werkers en de leerling heel belangrijk. De leerling leert intensief en expliciet taal te begrijpen en te gebruiken. Het leren van nieuwe woorden en zo nodig het leren van gebaren is een belangrijke doel. Ook de verwerving van de grammatica van de taal vraagt expliciet en doelgericht aandacht. Hoe maak je een zin en hoe vorm je een woord of gebaar. Het leren gebruiken van taal in verschillende situaties wordt geoefend.

Het verstaanbaar kunnen spreken krijgt extra aandacht bij dove en slechthorende leerlingen en bij leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis die moeite hebben met de spraakproductie.

Logopedie

Logopedische kennis is beschikbaar voor de leerlingen. Met de leerlingen wordt doelgericht gewerkt aan het verbeteren van de communicatieve ontwikkeling en de spraaktaalontwikkeling. Dit kan individueel, in kleine groepjes of klassikaal.

Logopedisten werken hiervoor samen met de leerkracht. Ze begeleiden en coachen de leerkracht en overige medewerkers op het gebied van de communicatieve ontwikkeling en de spraaktaalontwikkeling van de leerlingen. Zij dragen hun kennis op dit gebied over aan het team van leerkrachten en aan de overige medewerkers die werken in de verschillende onderwijsarrangementen.

Het leren lezen en schrijven verloopt

minder makkelijk omdat de Nederlandse (mondelinge) taalvaardigheid een achterstand vertoont of verstoord is. Er is extra training en herhaling om het leren lezen onder de knie te krijgen. Het leren lezen wordt waar nodig visueel ondersteund. (Klank)gebaren en/of vingerspelling zijn hier voorbeelden van. Stapsgewijs wordt gewerkt aan het leren begrijpen van teksten die de leerlingen lezen. Omdat veel leerlingen minder Nederlandse woorden kennen en het vaak moeilijk vinden om de grammatica van zinnen en woorden te begrijpen, vraagt dit extra aandacht. Datzelfde geldt voor het leren schrijven van teksten en verhalen.

Compensatie

Bij **compensatie** gaat het om het beter toegankelijk maken van de communicatie voor de leerling. Het gaat dan om vormen

van ondersteunde communicatie (OC), Totale Communicatie (TC) en concept-ondersteunde communicatie (COC). Of het inzetten van de Nederlandse gebarentaal (NGT) naast het gesproken (en geschreven) Nederlands bij dove en ernstig slechthorende leerlingen. Bij doofblinde leerlingen worden 4 handen gebaren ingezet.

Adaptatie

Bij **adaptatie** gaat het onder meer om onderwijs in kleinere groepen, aangepaste interactie en didactiek en (akoestische) aanpassingen in het leslokaal.

- De voordelen van kleinere groepen zijn:
- meer kansen en tijd om de communicatie te bevorderen
 - meer tijd en gelegenheid voor talige interacties
 - minder achtergrondgeluid (ruis), meer rust en overzicht
 - gesprekspartners zichtbaar voor klasgenoten
 - meer gelegenheid om de (individuele) taalontwikkeling te bevorderen

De medewerkers sluiten in de communicatie en met hun taalaanbod aan bij de mogelijkheden en het taalniveau van de leerling. Het gaat hierbij ook om een aangepast spreek- of gebaar tempo, herhalen van informatie en het geven van eenduidige opdrachten. Door de communicatie en het taalaanbod aan te passen aan de mogelijkheden en behoeften van leerlingen kunnen zij succeservaringen opdoen in de communicatie. Daarnaast krijgen zij kansen om hun communicatie- en taalvaardigheid te verbeteren.

Afhankelijk van de mogelijkheden en beperkingen van de leerling wordt de optimale mix van interventies (revalidatie, compensatie, adaptatie) samengesteld die past bij de onderwijsbehoefte van de leerling.

Ondersteuning van het netwerk

Het is vaak noodzakelijk om het netwerk van de leerling te ondersteunen, zodat de leerling communicatief vaardig kan worden.

Voor communicatie heb je altijd een ander nodig. Niet alleen op school maar ook thuis en in je vrije tijd. Om de communicatie en interactie in de thuissituatie te stimuleren zijn verschillende vormen van begeleiding mogelijk.

Zo bestaan er bijvoorbeeld mogelijkheden voor gezinsbegeleiding, praktische pedagogische ondersteuning in de thuissituatie en het volgen van gebarencursussen. Medewerkers van de zorglocaties van een aantal instellingen voeren deze vormen van begeleiding uit. De speciale scholen en de medewerkers die de ondersteuning in het reguliere onderwijs verzorgen, werken hier nauw mee samen.

Onze leerlingen maken vaak grote vorderingen in de communicatie en in hun taalontwikkeling door kwalitatief goed en gespecialiseerd onderwijs en door de ondersteuning van de omgeving. Dat wil niet zeggen dat alle problemen kunnen worden opgelost en er geen aandachtspunten blijven. Dove en slechthorende leerlingen zullen in bepaalde situaties altijd een verminderde toegang tot communicatie en gesproken taal houden. Ondanks de sterk

verbeterde hoorapparatuur. Denk maar aan het communiceren in een grote groep of in een rumoerige klas. Een aantal dove leerlingen gebruikt de Nederlandse gebarentaal structureel als voertaal omdat voor hen het Nederlands in alle situaties onvoldoende toegankelijk blijft.

Ook voor leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis kunnen er belangrijke aandachtspunten zijn. Zoals het vertraagd verwerken van auditieve informatie en het moeite hebben met communicatieve voorwaarden. Bijvoorbeeld het hanteren van goed begrip. Effectief communiceren kost leerlingen daarom vaak blijvend veel energie. De mensen die deze leerlingen tegenkomen, zijn zich hier meestal niet van bewust. Ze zijn niet gewend om hun communicatie en taal aanbod aan te passen. Om leerlingen hiermee te leren omgaan, worden ervaringen van leerlingen besproken en gedeeld. Er wordt gewerkt aan het verstevigen van het zelfbeeld en aan het bevorderen van de weerbaarheid. De leerlingen wordt geleerd om te gaan met knelpunten in de communicatie.

De Meervoudig Gehandicapte (MG)

leerlingen, waaronder ook de doofblinde leerlingen, vragen om een zeer specifieke benadering. Voor veel MG leerlingen is toegang krijgen tot communicatie en taal een zeer intensief proces. Voor een aantal leerlingen is een individuele communicatieve benadering ontwikkeld.

Het delen van ervaringen op het gebied van de communicatie is voor een aantal MG leerlingen moeilijk of niet mogelijk. Zich thuis voelen in een communicatief veilige omgeving staat bij hen voorop.

Ondersteuning bij de overige ontwikkelingsgebieden

Pedagogisch klimaat

Een belangrijke voorwaarde om te kunnen leren is een veilig pedagogisch klimaat. Dit is een klimaat waarin leerlingen begrepen en gehoord worden. Waar ze succeservaringen kunnen opdoen in de communicatie. Het is een klimaat waarin anders zijn geaccepteerd wordt. Een klimaat waarin je jezelf kunt en mag zijn.

Instructie

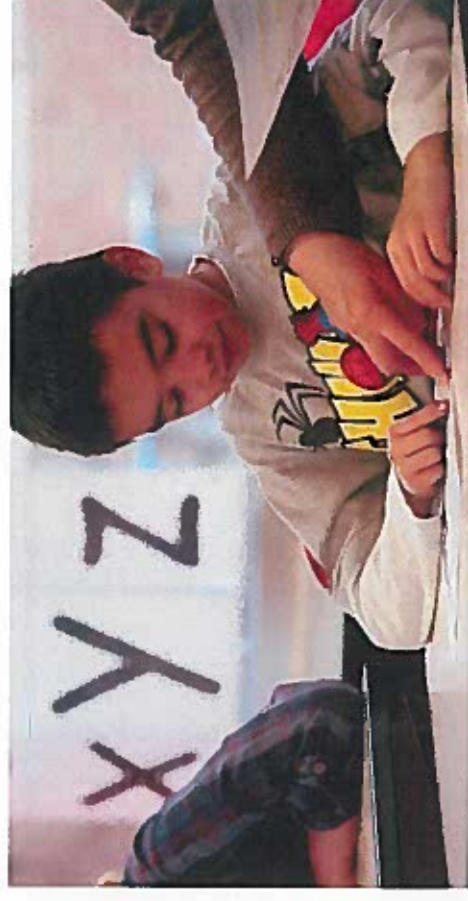
Om goed te kunnen leren en zoveel mogelijk nieuwe kennis op te doen is het van belang dat de communicatie en de instructie wordt aangepast. Dat kan op verschillende manieren, passend bij de mogelijkheden van de leerling. Het is van belang dat de instructie afgestemd is op het niveau van taalvaardigheid van de leerling en dat de communicatie visueel ondersteund wordt.

Rekenen

De rekenontwikkeling verloopt vaak vertraagd. Ook dit heeft te maken met de vertraagde of verstoorde taalvaardigheid van de leerlingen. Talige rekenbegrippen die leerlingen op jonge leeftijd als peuter of kleuter moeten leren, zijn voor hen moeilijk. Het automatiseren kost veel leerlingen moeite en vraagt extra training en de inzet van (visuele) hulpmiddelen.

Kennis van de wereld

Gedurende het leven van de leerlingen met een auditieve of communicatieve beperking ontstaat een informatieachterstand. Dit komt doordat communiceren minder vanzelfsprekend verloopt en het leren van de taal langzamer gaat. Zij pikken spontaan minder informatie op. Deze informatieachterstand zie je terug

in de kennis van de wereld die leerlingen hebben. Die kennis is vaak minder groot dan bij leeftijdgenoten. Daardoor moet veel ontbrekende kennis op een expliciete manier worden aangebracht. Dit vraagt vanzelfsprekend extra tijd. Het lukt niet altijd om deze informatieachterstand volledig in te lopen.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Een klimaat waarbinnen structureel aandacht is voor de sociaal-emotionele ontwikkeling is van groot belang voor de leerling. De communicatieve of auditieve beperking en de opgelopen informatieachterstand zijn van grote invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling en daarmee op de totale ontwikkeling.

De leerlingen vormen op het gebied van sociale relaties en op het gebied van seksualiteit een kwetsbare groep. In onderzoek worden hoge percentages psychische problemen (40 à 50%) gerapporteerd. Gevoelens van eenzaamheid en anders zijn, kunnen daarbij een rol spelen. De psychische problemen zijn zowel internaliserend (depressiviteit, nervositeit, medische klachten zonder directe oorzaak) als externaliserend van aard (bv. agressief gedrag).

De problemen op sociaal-emotioneel gebied kunnen meerdere oorzaken hebben. Zoals onvoldoende passende communicatie in de thuissituatie, neurologische stoornissen die samenhangen met de auditieve of communicatieve beperking (bv. als gevolg van hersenvliesontsteking) of relatief vaak voorkomend fysiek en seksueel misbruik en verwaarlozing.

Het aanbod aan preventieve programma's

en waar nodig passende vormen van ondersteuning en therapieën gaat in samenwerking met de zorg. Een belangrijk doel is zelfstandig en zelfredzaam worden. De zelfredzaamheid en zelfstandigheid worden bevorderd door aan communicatie, taalvaardigheid en kennisuitbreiding te werken. Maar ook door het ontwikkelen van een stevig zelfbeeld. De aanwezigheid van volwassen rolmodellen (doof, slechthorend, met taalontwikkelingsstoornis, doofblind) kan hen ondersteunen bij het opbouwen van een positief en reëel zelfbeeld. Dit helpt bij het leren omgaan met de gevolgen van de beperking.

Voortgezet (Speciaal) Onderwijs

Bij leerlingen met een intensief onderwijsarrangement in het voortgezet speciaal onderwijs is er sprake van hardnekkige problematiek op het gebied van de communicatie en op het gebied van de taalvaardigheid.

Leerlingen met een medium of licht onderwijsarrangement krijgen ondersteuning in het reguliere onderwijs op verschillende ontwikkelingsgebieden. De invulling van de begeleiding is ook hier afhankelijk van de ondersteuningsbehoefte van de leerling.

In het voortgezet (speciaal) onderwijs worden achterstanden op het gebied van de taalontwikkeling waar mogelijk vermindert. Daarnaast krijgt het leren omgaan met de beperking expliciet aandacht. Ook wordt ondersteuning geboden bij algemeen vormende vakken en beroepsvakken. Om deze vakken te kunnen volgen, wordt de communicatie en instructie aangepast aan het niveau van de leerlingen. Taal komt terug in alle vakken. Nieuwe woorden en begrippen die nodig zijn om een vak te volgen, worden expliciet aangeleerd en ingeoefend. Dit gebeurt vooraf, in de vorm van pre-teaching, of tijdens de les zelf.

Ook hebben leerlingen bij het (begrijpend) lezen van teksten met theorie in lesboeken ondersteuning nodig. Dit gebeurt onder andere in de vorm van extra instructie en schriftelijke samenvattingen. Dit is aange-

past aan het leesniveau van de leerlingen. Visualisatie speelt bij de instructie een belangrijke rol.

Het toeleiden naar een vervolgopleiding, het toeleiden naar arbeid of naar een vorm van dagbesteding gebeurt in het V(S)O. Jongeren worden binnen het lesprogramma getraind in communicatieve en sociale vaardigheden die zij nodig hebben om in een vervolgsetting te functioneren.

Jongeren in het voortgezet onderwijs vormen een kwetsbare groep. Dat geldt zeker en extra voor jongeren die doof of slechthorend zijn of een taalontwikkelingsstoornis hebben. Ze moeten onder andere leren omgaan met relaties en seksualiteit, alcohol en drugs en (digitale) informatie. Om leerlingen hierin goed te begeleiden is meer nadrukkelijke aandacht en kennisoverdracht nodig. Doel is het informatie tekort dat veel leerlingen hebben terug te dringen en hiermee leren om te gaan. Ook het leren inschatten van de waarde en betrouwbaarheid van informatiebronnen vraagt veel aandacht.

Het bevorderen van een positief en reëel zelfbeeld is voor deze groep essentieel. Dit geldt ook voor het verstevigen van de eigen identiteit door het delen van ervaringen. De aanwezigheid van volwassen rolmodellen (doof, slechthorend, met taalontwikkelingsstoornis, doofblind) kan hen hierbij ondersteunen.

Deskundige medewerkers

Het lesgeven aan en begeleiden van dove en slechthorende leerlingen of leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis vraagt om deskundige en gespecialiseerde medewerkers. Er wordt daarom intensief geïnvesteerd in het opleiden van medewerkers. De instellingen hebben interne scholingstrajecten en trajecten met een aantal hogescholen (Hogeschool Utrecht, Windesheim, Fontys Hogescholen).

Onze medewerkers professionaliseren zich doorlopend. Ze moeten kennis opdoen over de specifieke doelgroep waar zij mee werken. Ze moeten leren communiceren in aangepaste vorm. Zij leren bijvoorbeeld het gesproken Nederlands te ondersteunen met gebaren. Voor het lesgeven aan dove leerlingen worden medewerkers

geschoold in de Nederlandse Gebarentaal. Ook moeten zij leren hun communicatie en taalgebruik qua niveau af te stemmen op de leerlingen. Tegelijkertijd moeten ze de leerlingen uitdagen zich op deze gebieden verder te ontwikkelen. Ook krijgen zij scholing op het gebied van didactische en pedagogische vaardigheden die zij nodig hebben om de leerlingen het maximale te laten leren.

Medewerkers die werken in medium of lichte onderwijsarrangementen worden daarnaast geschoold om hun kennis over te brengen op hun collega's in het reguliere onderwijs. Het gaat hierbij om kennis op het gebied van de doelgroep, de communicatie, taalontwikkeling, pedagogiek en didactiek.

Kwaliteitsindicatoren

De instellingen hebben de kennis en expertise die in deze brochure beknapt beschreven is, gedetailleerd beschreven in "kwaliteitsindicatoren". De kwaliteitsindicatoren zijn gekoppeld aan de onderwijs-

arrangementen voor dove en slechthorende leerlingen en leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis. De overzichten van de kwaliteitsindicatoren zijn ook beschikbaar via de website van Siméa.

Diagnostiek

Multidisciplinaire en handelingsgerichte diagnostiek is beschikbaar voor elk onderwijstraject. Dit betekent dat er nauwe samenwerking is met onder andere audiologen, KNO-artsen, psychologen,

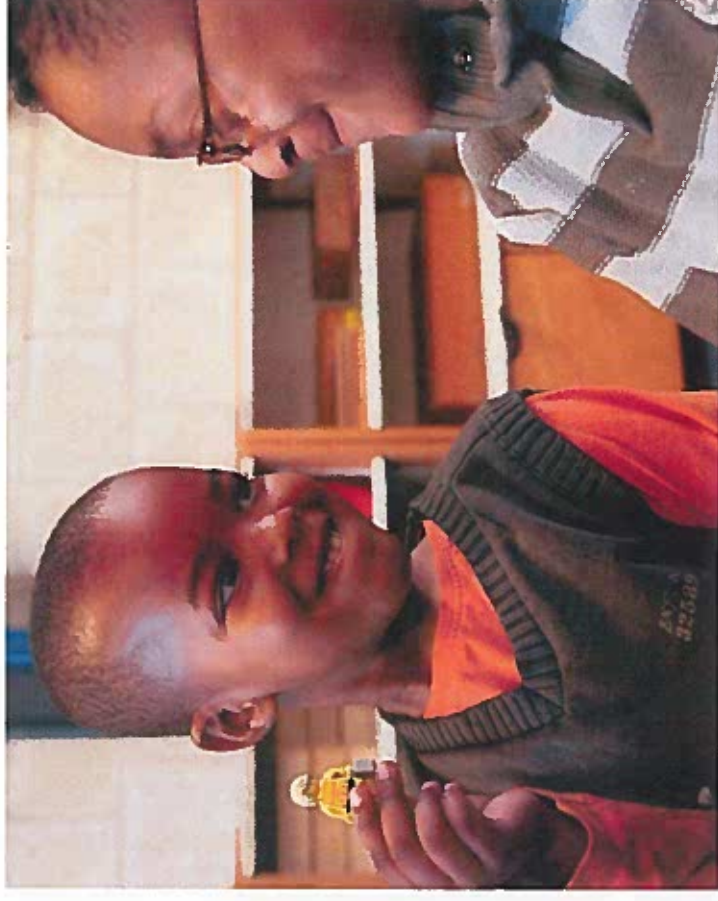
logopedisten, orthopedagogen en taalpathologen. Zij zijn aangesteld binnen de instellingen en/of verbonden aan diagnostische centra waar mee wordt samengewerkt.

Samenwerking, onderzoek en ontwikkeling

Er wordt samengewerkt met universiteiten (o.a. Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit van Amsterdam en Leiden, Universiteit Utrecht) en hogescholen (Hogeschool Utrecht) voor de uitvoering van (wetenschappelijk) onderzoek voor de doelgroep. Twee van de vier instellingen beschikken over een eigen onderzoeksafdeling waar toegepast wetenschappelijk onderzoek wordt uitgevoerd.

Landelijk werken de instellingen samen om

de kwaliteit van het onderwijs te borgen en te verbeteren. De brancheorganisatie Siméa speelt hierbij een belangrijke ondersteunende en faciliterende rol. Voor het ontwikkelen van lesmateriaal voor dove en slechthorende leerlingen is de landelijke werkgroep Sprong Vooruit actief. Een landelijke werkgroep die zich specifiek richt op het ontwikkelen van lesmateriaal voor leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis wordt ingericht.

Tot Slot

Passend onderwijs vraagt ondersteuning op maat. Ondersteuning die aansluit bij de onderwijsbehoefte van de leerling in de setting die het meest geschikt is voor de leerling. Dat kan zijn de reguliere school of een plaats op een leslocatie van de instelling.

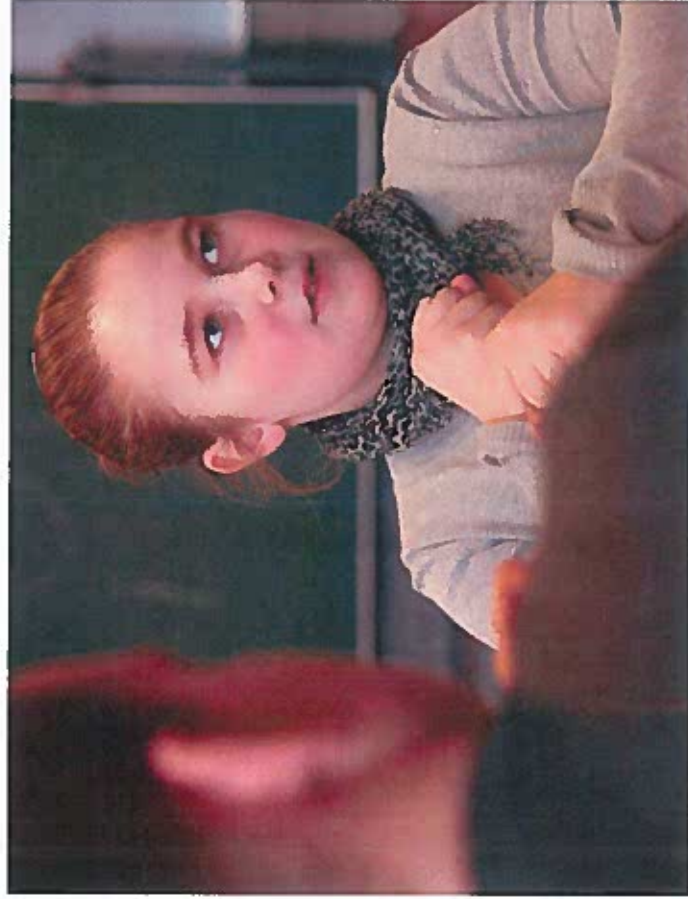
Passend onderwijs vraagt kennis en expertise en doel- en handelingsgericht werken. Dit kan alleen als alle betrokkenen bij de leerling samenwerken en goed met elkaar afstemmen. De ouders zijn hierbij een belangrijke partner.

Passend onderwijs vraagt om evaluatie. Voldoen de interventies? Dragen de

interventies bij aan de ontwikkeling van de leerling? Zijn de interventies nog langer nodig? Dit zijn vragen die relevant zijn om tijdens de evaluaties bij stil te staan. Het evalueren en het bijstellen van plannen is een voortdurend proces waarbij de leerling met zijn onderwijsbehoefte centraal staat.

In deze brochure is een weerslag gegeven van de deskundigheid en de inzet door de instellingen voor auditief en communicatief beperkte leerlingen.

Meer informatie vindt u op de website van Siméa: www.simea.nl

Stichting Siméa

De stichting Siméa behartigt de belangen van de instellingen die onderwijs en ondersteuning verlenen aan leerlingen die doof of slechthorend zijn en/of een taalontwikkelingsstoornis hebben.

Voor meer informatie:
www.simea.nl

Deze brochure is digitaal beschikbaar op www.simea.nl